УДК [332.122:338.43]:330.34

Ф. Важинський
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
Інститут регіональних досліджень НАН України;
А. Колодійчук
магістр,
Національний університет «Львівська політехніка»;
М. Галелюк
кандидат економічних наук,
Львівський університет бізнесу та права

АНАЛІЗ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Проаналізовано основні показники економічного розвитку сільських територій Карпатського регіону.
Ключові слова: *розвиток сільських територій, валова продукція, рівень рентабельності, інвестиції.*

Проанализированы основные показатели экономического развития сельских территорий Карпатского региона.
Ключевые слова: *развитие сельских территорий, валовая продукция, уровень рентабельности, инвестиции.*

The analysis of basic indexes of economic development of rural territories of Carpathian region is carried out.
Keywords: *development of rural territories, gross products, level of profitability, investment.*

Постановка проблеми. Актуальність проблем комплексного розвитку сільських територій зумовлюється необхідністю підвищення рівня економічної активності в сільській місцевості. Головною метою політики соціально-економічного розвитку сільських територій має стати створення в них життєздатного середовища через підвищення конкурентоспроможності трудових ресурсів, формування збалансованого ринку праці із чіткими соціальними орієнтирами, забезпечення продуктивної зайнятості та соціального захисту працездатного населення, сприяння розвитку підприємництва, а також, безперечно, підвищення продуктивності сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій досліджуються в наукових працях таких вітчизняних учених, як Л. Богуш, П. Гайдуцький, З. Кропивко, В. Онищенко, П. Саблук, Л. Шепотько, В. Юрчишин та ін.

Разом з тим недостатньо дослідженими залишаються питання формування збалансованого сільського ринку праці із чіткими соціальними орієнтирами, проблеми фінансування процесів розвитку сільських територій, а також інституціональні засади забезпечення останнього.

Метою дослідження є здійснення аналізу рівня й тенденцій економічного розвитку сільських територій Карпатського регіону.

Виклад основного матеріалу. До складу Карпатського економічного регіону входять Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька області. Цей регіон займає територію Карпат, Передкарпаття, Закарпаття; характеризується строкатістю природних умов і ресурсів та відноситься до екологічно чистих регіонів України. Особливістю Карпатського регіону є також наявність на його території ряду спеціальних (вільних) економічних зон. Функціонування цих зон створює сприятливі умови для соціально-економічного розвитку регіону загалом та його сільських територій зокрема.

Одним з найбільш інформативних показників сільськогосподарського виробництва є валова продукція. Цей показник є базою для визначення інших показників сільськогосподарського виробництва. На його основі можна визначити продуктивність праці, розрахувати чистий дохід, а також показники рентабельності та фондомісткості виробництва.

Обсяг виробництва валової продукції сільського господарства Карпатського регіону у 2009 році збільшився порівняно з 2000 роком на 1481,2 млн грн. (на 15,2 %), у тому числі виробництво продукції рослинництва збільшилось на 968,1 млн грн. (на 21,0 %), продукції тваринництва – на 513,1 млн грн. (на 10,0 %).

Таблиця 1

Валова продукція сільського господарства Карпатського регіону в порівняних цінах 2005 року, млн грн.*

Регіон	Валова продукція	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009 р. у % до 2000 р.
Карпатський регіон	Усього	9728,9	10427,9	10705,4	10883,1	10802,1	11210,1	*115,2*
	Продукція рослинництва	4608,1	4855,7	4996,1	5150,3	5108,5	5576,2	*121,0*
	Продукція тваринництва	5120,8	5572,2	5708,8	5732,8	5693,6	5633,9	*110,0*
Закарпатська область	Усього	1834,4	2103,1	2096,3	2076,5	2142,8	2215,7	*120,8*
	Продукція рослинництва	807,4	965,7	986,5	985,7	1025,1	1091,7	*135,2*
	Продукція тваринництва	1027,0	1137,4	1109,8	1090,8	1117,7	1124,0	*109,4*
Івано-Франківська область	Усього	2274,7	2403,7	2462,4	2529,7	2357,5	2557,9	*112,4*
	Продукція рослинництва	1032,2	1016,0	982,2	992,2	869,6	1068,7	*103,5*
	Продукція тваринництва	1242,5	1387,7	1480,2	1537,5	1487,9	1489,2	*119,9*
Львівська область	Усього	3957,7	4057,7	4264,7	4292,7	4300,5	4371,2	*110,4*
	Продукція рослинництва	1905,9	1924,0	2098,8	2158,3	2192,9	2303,0	*120,8*
	Продукція тваринництва	2051,8	2133,7	2165,9	2134,4	2107,6	2068,2	*100,8*
Чернівецька область	Усього	1662,1	1863,4	1882,0	1984,2	2001,3	2065,3	*124,3*
	Продукція рослинництва	862,6	950,0	929,1	1014,1	1020,9	1112,8	*129,0*
	Продукція тваринництва	*799,5*	*913,4*	*952,9*	*970,1*	*980,4*	*952,5*	*119,1*

**Джерело:* *[7; 8; 9; 10].*

Найменший приріст виробництва продукції рослинництва спостерігався в Івано-Франківській області. У 2009 році порівняно з 2000 роком воно тут збільшилось на 36,5 млн грн (на 3,5 %), а в Закарпатській області приріст продукції рослинництва за цей період був найвищим і склав 35,2 %. Найбільший обсяг виробництва продукції тваринництва спостерігався в 2009 році у Львівській області – 2068,2 млн грн. Найбільший приріст продукції тваринництва за досліджуваний період зафіксовано в Івано-Франківській області – 19,9 %.

Основне виробництво валової продукції сільського господарства Карпатського регіону припадає на особисті господарства (табл. 2).

Таблиця 2

Валова продукція сільського господарства Карпатського регіону за категоріями господарств (у порівняних цінах 2005 року), млн грн.*

Регіон	Валова продукція	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009 р. у % до 2000 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Сільськогосподарські підприємства								
Карпатський регіон	Усього	934,1	990,1	1215,7	1490,6	1925,5	2061,8	220,7
	Продукція рослинництва	600,8	486,9	489,1	557,8	830,4	872,1	145,2
	Продукція тваринництва	333,3	503,1	726,6	932,8	1095,1	1189,7	356,9
Закарпатська область	Усього	99,0	95,2	92,4	84,3	116,0	108,0	109,1
	Продукція рослинництва	66,6	64,7	58,1	50,8	66,7	55,5	83,3
	Продукція тваринництва	32,4	30,5	34,3	33,5	49,3	52,5	162,0
Івано-Франківська область	Усього	196,1	243,1	327,7	423,9	478,3	508,4	259,3
	Продукція рослинництва	122,7	88,9	84,1	95,5	151,8	152,9	124,6
	Продукція тваринництва	73,4	154,2	243,6	328,4	326,5	355,5	484,3
Львівська область	Усього	365,3	422,1	550,9	677,0	933,7	1048,7	287,1
	Продукція Рослинництва	224,1	214,7	246,9	288,6	430,8	476,3	212,5
	Продукція тваринництва	141,2	207,4	304,0	388,4	502,9	572,4	405,4
Чернівецька область	Усього	273,7	229,6	244,7	305,4	397,5	396,7	144,9
	Продукція рослинництва	187,4	118,6	100,0	122,9	181,1	187,4	100,0
	Продукція тваринництва	86,3	111,0	144,7	182,5	216,4	209,3	242,5

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Господарства населення								
Карпатський регіон	Усього	8794,8	9437,9	9489,7	9392,5	8876,6	9146,7	104,0
	Продукція Рослинництва	4007,3	4368,8	4507,5	4592,5	4278,1	4704,1	117,4
	Продукція тваринництва	4787,5	5069,1	4982,2	4800,0	4598,5	4442,6	92,8
Закарпатська область	Усього	1735,4	2007,9	2003,9	1992,2	2026,8	2107,9	121,5
	Продукція рослинництва	740,8	901,0	928,4	934,9	958,4	1036,0	139,8
	Продукція тваринництва	994,6	1106,9	1075,5	1057,3	1068,4	1071,9	107,8
Івано-Франківська область	Усього	2078,6	2160,6	2134,7	2105,8	1879,2	2048,3	98,5
	Продукція рослинництва	909,5	927,1	898,1	896,7	717,8	915,9	100,7
	Продукція тваринництва	1169,1	1233,5	1236,6	1209,1	1161,4	1132,4	96,9
Львівська область	Усього	3592,4	3635,6	3713,8	3615,7	3366,8	3322,5	92,5
	Продукція рослинництва	1681,8	1709,3	1851,9	1869,7	1762,1	1826,7	108,6
	Продукція тваринництва	1910,6	1926,3	1861,9	1746,0	1604,7	1495,8	78,3
Чернівецька область	Усього	1388,4	1633,8	1637,3	1678,8	1603,8	1668,0	120,1
	Продукція рослинництва	675,2	831,4	829,1	891,2	839,8	925,5	137,1
	Продукція тваринництва	713,2	802,4	808,2	787,6	764,0	742,5	104,1

***Джерело:** *[7; 8; 9; 10].*

Валова сільськогосподарська продукція в господарствах населення Карпатського регіону у 2009 році порівняно з 2000 роком збільшилась на 4,0 % (у рослинництві вона зросла на 17,4 %, а у тваринництві зменшилась на 7,2 %). Найбільший приріст валової продукції рослинництва в господарствах населення за досліджуваний період спостерігався в Закарпатській області і становив 39,8 %, а найбільший спад виробництва продукції тваринництва за цей період мав місце у Львівській області і склав 21,7 %.

Природно-кліматичні умови Карпатського регіону є сприятливими для вирощування основних сільськогосподарських культур (зернових, цукрових буряків, картоплі, овочів і т. д.). В Україні посівна площа сільськогосподарських культур у 2008 році склала 45 % території. У той же час у Карпатському регіоні частка посівної площі склала 23,7 % (у Закарпатській області – 15 %, Івано-Франківській – 22,7 %, Львівській – 25,2 %, Чернівецькій – 35,2 %). Закарпатська, Івано-Франківська та Львівська області характеризуються найнижчою розораністю в Україні. Це спричинене ландшафтними особливостями території, значна частка якої зайнята гірськими масивами.

Динаміка посівних площ сільськогосподарських культур усіх категорій господарств Карпатського регіону представлена в табл. 3.

Таблиця 3

Посівні площі сільськогосподарських культур усіх категорій господарств Карпатського регіону, тис. га*

Регіон	2000 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Карпатський	1579,7	1394,4	1412,5	1376,8	1302,5	1268,4	1342,2	1357,3
у т.ч. області								
Закарпатська	184,5	189,5	190,0	190,4	190,6	190,7	191,9	192,6
Івано-Франківська	376,5	318,7	326,9	320,9	305,0	295,0	316,4	320,8
Львівська	704,5	603,9	603,4	580,9	546,3	522,8	549,3	552,1
Чернівецька	314,2	282,3	292,2	284,6	260,6	259,9	284,6	291,8

***Джерело:** *[7; 8; 9; 10].*

Під посівами сільськогосподарських культур зайнята площа в розмірі 1357,3 тис. га. З них 49,4 % припадає на посіви зернових, 17,9 % – на посіви картоплі, 26,6 % – на посіви кормових культур. Частка сільськогосподарських підприємств залишається найбільшою серед товаровиробників у виробництві зернових культур.

Звернімося тепер до динаміки виробництва продукції рослинництва в регіоні. Якщо у 2000 році виробництво зерна становило 1230,2 тис. т, цукрових буряків – 923,9 тис. т, картоплі – 3251,7 тис. т, овочів – 672,0 тис. т, то у 2009 році спостерігається спад виробництва зерна та цукрових буряків, проте зросло виробництво картоплі та овочів (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка виробництва основних видів продукції рослинництва в усіх категоріях господарств Карпатського регіону, тис. т*

Культура	2000 р.	2002 р.	2004 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009 р. у % до 2000 р.	2009 р. у % до 2008 р.
Зернові	1230,2	1706,6	1818,8	1539,5	1625,9	2032,1	2001,1	162,7	98,5
Цукрові буряки (фабричні)	923,9	876,0	860,3	935,2	729,8	747,1	370,0	40,0	49,5
Картопля	3251,7	3368,2	3323,2	3224,8	3396,2	2958,6	3443,2	105,9	116,4
Овочі	672,0	775,0	827,1	941,8	986,8	958,6	979,3	145,7	102,2

**Джерело:* *[7; 8; 9; 10].*

Спад виробництва продукції рослинництва в господарствах Карпатського регіону пов'язаний, насамперед, із подорожчанням мінеральних добрив, палива, техніки та запасних частин до неї тощо.

Загальна кількість великої рогатої худоби у всіх категоріях господарств регіону на 1 січня 2010 року становила 775,3 тис. голів, з яких у сільськогосподарських підприємствах було 59,8 тис. голів. Частка господарств населення у розведенні худоби є переважаючою на сільських територіях Карпатського регіону. Найбільшою є частка сільськогосподарських підприємств у розведенні свиней. Поголів'я свиней у сільськогосподарських підприємствах на 1 січня 2010 року становило 264,1 тис. голів, що складало 27,3% від загальної кількості свиней у всіх видах господарств [7; 8; 9; 10].

У цілому сучасний стан розвитку тваринництва є незадовільним.

Негативні тенденції в розвитку сільського господарства регіону вплинули й на результати виробництва основних продуктів тваринницької галузі. У регіоні в цілому та в усіх його областях у деяких роках його прирости були від'ємними.

Низькі темпи розвитку сільськогосподарського виробництва пояснюються зниженням рівня рентабельності, що спостерігається в усіх сільськогосподарських підприємствах досліджуваного регіону (табл. 5). Так, на кінець 2009 року виробництво продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах було збитковим у Закарпатській та Чернівецькій областях. Що стосується тваринництва, то збитковим воно є у всіх областях Карпатського регіону, за винятком Івано-Франківської області.

Таблиця 5

Рівень рентабельності продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах Карпатського регіону, %*

Області регіону	2007 р.			2008 р.			2009 р.		
	Усього	у тому числі		Усього	У тому числі		Усього	У тому числі	
		рослин-ництва	тварин-ництва		рослин-ництва	тварин-ництва		рослин-ництва	тварин-ництва
Закарпатська	1,2	16,2	-19,9	-4,5	0,2	-9,4	-9,6	4,7	-21,8
Івано-Франківська	5,6	11,1	4,3	11,8	1,7	16,1	13,9	4,3	19,5
Львівська	34,0	67,7	-14,1	24,0	40,2	-8,4	19,5	33,3	-5,2
Чернівецька	5,8	29,0	-4,4	18,5	23,1	15,7	-0,8	0,8	-2,9

**Джерело: [7; 8; 9; 10].*

Становленню ринкової економіки на селі сприяє розвиток нових форм господарювання. На території сільських поселень функціонують нові агроформування: агрофірми, сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства, акціонерні товариства, асоціації кооперативів та фермерських господарств. Великого значення на селі набуває розвиток особистих підсобних господарств та малих підприємств, що лежать в основі малого сільського бізнесу.

Фермерські господарства регіону спеціалізуються в основному на виробництві зернових та цукрових буряків. Обсяг виробництва по всіх видах сільськогосподарської продукції найвищий у Львівській області. Також ці господарства спеціалізуються на виробництві продукції тваринництва, про що свідчить зростання поголів'я великої рогатої худоби з 11,8 тис. голів у 2000 році до 12,9 тис. голів у 2008 році. З 2000 року до 2008 року поголів'я свиней збільшилось з 4,4 тис. голів до 35,9 тис. голів, а овець та кіз – з 2,6 тис. голів до 20,5 тис. голів [7; 8; 9; 10].

Важливим напрямом державного регулювання економіки є інвестиційна політика. В останні роки спостерігається скорочення бюджетних асигнувань як основного джерела фінансування інвестицій, що супроводжується зменшенням частини прибутку, яка йде на розширення відтворення у виробництві. Тому великого значення набуває залучення іноземних інвестицій в сільськогосподарське виробництво.

Про те, що ситуація із залученням інвестицій у сільське господарство Карпатського регіону є не найкращою, свідчать дані табл. 6. Як бачимо, інвестиційна діяльність в інших галузях економіки є активнішою: обсяг інвестицій у сільське господарство Карпатського регіону становить 4,5 % від загальної суми інвестицій в основний капітал.

Таблиця 6

Інвестиції в основний капітал у сільському господарстві Карпатського регіону, млн грн.*

Регіон	Інвестиції	Роки				
		2005	2006	2007	2008	2009
Карпатський регіон	Усього інвестицій в основний капітал, млн. грн..	8234,1	11965,4	17267,0	23785,4	14671,4
	у т.ч. у сільське господарство, %	2,7	2,4	3,2	4,8	4,5
Закарпатська обл.	Усього інвестицій в основний капітал, млн. грн..	1114,6	208,5	2641,7	3303,5	1914,7
	у т.ч. у сільське господарство, %	2,1	1,4	2,2	1,7	3,3
Івано-Франківська обл.	Усього інвестицій в основний капітал, млн грн..	1683	2620	4006	5950	3447
	у т.ч. у сільське господарство, %	4,2	4,7	4,1	4,0	2,6
Львівська обл.	Усього інвестицій в основний капітал, млн грн..	4681,7	5875,5	8287,3	10799,3	6707,6
	у т.ч. у сільське господарство, %	1,8	1,6	2,8	5,3	5,0
Чернівецька обл.	Усього інвестицій в основний капітал, млн. грн..	754,8	1451,4	2332,0	3732,6	2602,1
	у т.ч. у сільське господарство, %	6,1	3,0	4,1	7,7	6,8

**Сформовано і розраховано за: [7; 8; 9; 10].*

Ще однією проблемою є галузева структура інвестицій – домінує рослинництво. Це є однією з головних причин збитковості галузей тваринництва.

Вкладання іноземних інвестицій у сільськогосподарське виробництво допоможе розв'язати проблему безробіття сільського населення, що виникла внаслідок економічної кризи на селі.

Залучення іноземних інвестицій у сільськогосподарське виробництво можливе шляхом надання кредитів для формування фонду нагромадження; через надання кредитів для придбання нового устаткування, нових технологічних ліній (безпосередньо для підприємств з переробки сільськогосподарської продукції) та придбання основних фондів.

Інвестиційна діяльність залежить від системи оподаткування, а тому доцільно запровадити гнучкий механізм оподаткування суб’єктів інвестиційної діяльності шляхом диференціації відсоткових ставок податків.

Важливим критерієм стабілізації сільськогосподарського виробництва є чітко прописані закони і жорсткий порядок у митній і податковій службах. Важливе значення має механізм формування цін на продукцію сільського господарства. Ціна сільськогосподарської продукції повинна покривати всі затрати на її виробництво й реалізацію.

Висновки. Головними причинами занепаду сільськогосподарського виробництва є: нехтування впливу об’єктивних економічних законів на процеси реформування в аграрному секторі економіки. Ураховуючи зростаючу залежність сільськогосподарського виробництва від ресурсозабезпечуючих галузей, слід приділити першочергову увагу досягненню паритету цін, підтриманню доходності сільськогосподарських товаровиробників на рівні, необхідному для розширеного відтворення, раціонального використання землі, трудових і фінансових ресурсів. Держава повинна брати участь у ціновому регулюванні шляхом впливу на економічні умови формування цін через фінансово-кредитну систему, за рахунок дотування сільськогосподарських товаровиробників, використання механізму компенсації зростання цін на окремі засоби виробництва. З бюджету доцільно здійснювати компенсацію частини затрат на придбання пального, мастильних матеріалів, окремих видів техніки й комбікормів для підприємств агропромислового комплексу.

Подальше поглиблення аграрної реформи неможливе без розвитку кооперативних відносин, який повинен відбуватись у таких напрямах:

- формування на селі кооперативів з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції;
- розвиток міжгосподарської кооперації з питань заготівлі, зберігання, переробки та реалізації продукції;
- розвиток агросервісного обслуговування сільськогосподарських підприємств;
- розвиток споживчої кооперації.

Важливим напрямом державного регулювання сільського господарства є інвестиційна політика. В останні роки спостерігається скорочення бюджетних асигнувань як основного джерела фінансування інвестицій, що супроводжується зменшенням частини прибутку, яка йде на розширення відтворення у виробництві. Великого значення набуває залучення іноземних інвестицій в сільськогосподарське виробництво.

Дуже актуальним для розвитку вітчизняного сільського господарства є вдосконалення законодавчої бази, кредитної та податкової систем; пряме державне фінансування окремих підрозділів сільського господарства; посилення інвестиційної політики; послідовна реалізація аграрного протекціонізму, скорочення імпорту продуктів харчування.

Література

1. *Аграрна реформа в Україні / П. І. Гайдуцький, П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко [та ін.] ; за ред. П. І. Гайдуцького. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.*
2. *Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку : інформ.-аналіт. зб. Вип. 6 / за ред. П. Т. Саблука. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 764 с.*
3. *Вдовиченко М. Х. Соціально-економічний розвиток села / М. Х. Вдовиченко, М. К. Орлатий. – К. : Урожай, 1989. – 152 с.*
4. *Виробництво продукції сільського господарства у 2008 р. [Електронний ресурс] / Держкомстат. України [2009]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.*
5. *Гайдуцький П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 43–48.*
6. *Кириленко І. Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І. Г. Кириленко. – К. : ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2005. – 452 с.*
7. *Статистичний щорічник Закарпаття за 2008 рік / Держкомстат. України, Голов. упр. статистики у Закарпат. обл. – Ужгород, 2009. – 650 с.*
8. *Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2008 рік / Держкомстат. України, Голов. упр. статистики у Івано-Франків. обл. – Івано-Франківськ, 2009. – 533 с.*
9. *Статистичний щорічник Львівської області за 2008 рік / Держкомстат. України, Головне управління статистики у Львів. обл. – Л., 2009. – Ч. 1. – 374 с.*
10. *Статистичний щорічник Чернівецької області за 2008 рік / Держкомстат. України. Голов. упр. статистики у Чернів. обл. – Чернівці, 2009. – 458 с.*